

**BOSHLANG'ICH SINFI ONA TILI DARSLARIDA OG'ZAKI VA YOZMA
NUTQNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK AHAMIYATI**

Obidjonova Ruxshona

O'zbekiston-Finlandiya Pedagogika instituti talabasi

Tel.: 95 774 31 22;

Email: ruxshonaobidjonova0212@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang'ich sinfi ona tili darslarida o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini rivojlantirishning pedagogik ahamiyati yoritilgan. Nutqiy kompetensiyani shakllantirishda ona tili fanining tutgan o'rnini, og'zaki va yozma nutqni rivojlantirishga xizmat qiluvchi metod va usullar tahlil qilinadi. Shuningdek, nutqni rivojlantirish orqali o'quvchilarning fikrlash qobiliyati, lug'at boyligi va muloqot madaniyatini oshirish masalalariga e'tibor qaratiladi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, ona tili darslari, og'zaki nutq, yozma nutq, nutqiy kompetensiya, pedagogik ahamiyat.

**PEDAGOGICAL SIGNIFICANCE OF DEVELOPING ORAL
AND WRITTEN SPEECH IN PRIMARY SCHOOL
MOTHER TONGUE LESSONS**

Obidjonova Ruxshona,

Student of the Uzbekistan–Finland Pedagogical Institute

Tel.: +998 95 774 31 22

E-mail: ruxshonaobidjonova0212@gmail.com

Abstract: This article highlights the pedagogical significance of developing students' oral and written speech in primary school mother tongue lessons. The role of the mother tongue subject in forming speech competence, as well as the methods and approaches aimed at developing oral and written speech, are analyzed. In addition, attention is paid to the issues of improving students' thinking abilities, vocabulary enrichment, and communication culture through speech development.

Keywords: primary education, mother tongue lessons, oral speech, written speech, speech competence, pedagogical significance.

Boshlang'ich ta'lim bosqichi o'quvchilarning shaxs sifatida shakllanishida muhim o'rin tutadi. Ayniqsa, ushbu davrda bolaning nutqiy rivoji, ya'ni og'zaki va yozma nutq ko'nikmalarining shakllanishi keyingi ta'lim bosqichlari uchun mustahkam poydevor bo'lib xizmat qiladi. Shu jihatdan ona tili darslari boshlang'ich sinfi o'quvchilarida nutq madaniyatini rivojlantirishda yetakchi fan hisoblanadi.

Ogʻzaki nutqni rivojlantirish oʻquvchilarning fikrini erkin ifodalash, savollarga mantiqiy javob berish hamda suhbat jarayonida faol ishtirok etish koʻnikmalarini shakllantiradi. Ona tili darslarida olib boriladigan suhbatlar, savol-javoblar, matn mazmunini ogʻzaki bayon qilish, rolli oʻyinlar oʻquvchilarning nutqiy faolligini oshiradi. Natijada bolalar oʻz fikrini ravon va tushunarli tarzda bayon etishga oʻrganadilar.

Yozma nutqni rivojlantirish esa oʻquvchilarning savodxonligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Diktant, bayon, insho va ijodiy yozma ishlar orqali oʻquvchilar imlo qoidalarini oʻzlashtiradi, gap va matn tuzish malakalarini rivojlantiradi. Yozma nutq ustida ishlash oʻquvchilarda mustaqil fikrlash, mantiqiy izchillik va aniqlikni shakllantiradi.

Ogʻzaki va yozma nutq oʻzaro uzviy bogʻliq boʻlib, biri ikkinchisini toʻldirib boradi. Ogʻzaki nutqi rivojlangan oʻquvchi yozma ishlarni ham samarali bajaradi. Shu sababli ona tili darslarida ogʻzaki va yozma nutqni uygʻun holda rivojlantirish muhim pedagogik vazifa hisoblanadi. Masalan, matnni avval ogʻzaki muhokama qilish, soʻng yozma bayon etish oʻquvchilarning nutqiy kompetensiyasini mustahkamlaydi. Pedagogik nuqtayi nazardan, nutqni rivojlantirish oʻquvchilarning tafakkurini kengaytiradi, ijodiy fikrlashga undaydi hamda ularning oʻquv faoliyatiga boʻlgan qiziqishini oshiradi. Nutqi rivojlangan oʻquvchi oʻz bilimni boshqa fanlarda ham samarali namoyon eta oladi. Shuningdek, boshlangʻich sinflarda nutqni rivojlantirish jarayonida oʻyin texnologiyalaridan foydalanish yuqori natija beradi. Rolli oʻyinlar, til oʻyinlari, soʻz topishmoqlar, sahnalashtirish mashgʻulotlari oʻquvchilarning ogʻzaki nutqini erkinlashtiradi va yozma nutqqa boʻlgan qiziqishini oshiradi. Oʻyin jarayonida oʻquvchilar oʻz fikrini tabiiy va erkin tarzda ifodalashga harakat qiladi.

Nutqni rivojlantirishda ota-onalar bilan hamkorlikni yoʻlga qoʻyish ham muhim hisoblanadi. Ota-onalarga farzandining nutqiy rivojlanishida qanday mashqlar bajarilishi mumkinligi haqida tavsiyalar berish oʻquvchining maktabdan tashqari faoliyatini ham mazmunli tashkil etishga yordam beradi. Uy sharoitida kitob oʻqish, oʻqilgan matn yuzasidan suhbatlashish, kichik yozma topshiriqlar bajarish oʻquvchining nutqini yanada rivojlantiradi.

Boshlangʻich sinf ona tili darsliklarida ogʻzaki va yozma nutqni rivojlantirishga qaratilgan mashqlar tizimli va bosqichma-bosqich tarzda tashkil etilgan. Darsliklarda berilgan topshiriqlar oʻquvchilarning yosh xususiyatlari va nutqiy ehtiyojlarini hisobga olgan holda ishlab chiqilgan boʻlib, ular nutqni rivojlantirishda muhim didaktik vazifani bajaradi. Masalan, 1-sinf ona tili darsligida “Rasmga qarab gap tuzing” kabi topshiriqlar keng uchraydi. Ushbu mashqlar oʻquvchilarning ogʻzaki nutqini rivojlantirishga xizmat qiladi. Oʻquvchi rasmda tasvirlangan voqea yoki predmet haqida oddiy gaplar tuzadi. Bu jarayonda soʻz boyligi kengayadi, gap tuzish koʻnikmasi shakllanadi hamda nutqiy faollik oshadi. 2-sinf ona tili darsliklarida

“Matnni o‘qing va savollarga javob bering” turidagi mashqlar ko‘p uchraydi. Bunday mashqlar o‘quvchilarning o‘qib tushunish va og‘zaki nutqini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Masalan, kichik hajmdagi matn berilib, uning mazmuni yuzasidan savollar tuziladi. O‘quvchi savollarga javob berish orqali o‘z fikrini og‘zaki tarzda ifodalaydi, matn mazmunini tahlil qilishga o‘rganadi.

Yozma nutqni rivojlantirishda esa 3–4-sinf ona tili darsliklarida berilgan yozma mashqlar muhim hisoblanadi. Jumladan, “Berilgan so‘zlardan foydalanib gap tuzing”, “Gaplarni davom ettiring”, “Matnni reja asosida qayta yozing” kabi topshiriqlar yozma nutqni shakllantirishga xizmat qiladi. Bu mashqlar orqali o‘quvchilar fikrni yozma shaklda mantiqiy, izchil va grammatik jihatdan to‘g‘ri bayon etishni o‘rganadilar.

Shuningdek, darsliklarda berilgan ijodiy mashqlar yozma nutqni rivojlantirishda alohida o‘rin tutadi. Masalan, “Rasm asosida hikoya tuzing”, “O‘qilgan matn bo‘yicha insho yozing”, “O‘z fikringizni yozma tarzda bayon qiling” kabi topshiriqlar o‘quvchilarning mustaqil va ijodiy fikrlashini rivojlantiradi. Bunday mashqlar o‘quvchidan nafaqat bilim, balki nutqiy faollik va tasavvur talab qiladi. Og‘zaki nutqni rivojlantirishga yo‘naltirilgan mashqlardan yana biri — dialog tuzish topshiriqlaridir. Boshlang‘ich sinf darsliklarida kundalik hayotga oid mavzular asosida dialoglar tuzish topshiriqlari beriladi. Masalan, “Do‘konda”, “Maktabda”, “Mehmonda” kabi mavzular asosida dialog tuzish orqali o‘quvchilar nutq madaniyatini egallaydi, muloqot jarayonida so‘zlardan to‘g‘ri foydalanishga o‘rganadi.

Darsliklarda berilgan mashqlarni o‘qituvchi tomonidan to‘g‘ri tashkil etish ham muhim hisoblanadi. Mashqlarni faqat yozdirish yoki o‘qitish bilan cheklanmasdan, ularni tahlil qilish, o‘quvchilar fikrini tinglash, xatolar ustida birgalikda ishlash yozma va og‘zaki nutqni yanada samarali rivojlantiradi. Ayniqsa, matn ustida ishlash jarayonida savol-javoblar, muhokama va xulosalar chiqarish o‘quvchilarning nutqiy kompetensiyasini oshiradi.

OG‘ZAKI NUTQNI RIVOJLANTIRISHGA QARATILGAN MASHQLAR

1-mashq. Rasm asosida hikoyalash

O‘qituvchi rasmni ko‘rsatadi (masalan, maktab hovlisi, oilaviy bayram, tabiat manzarasi).

Topshiriq:

- Rasmda nimalar tasvirlangan?
- Qahramonlar kimlar?
- Ular nima qilmoqda?

O‘quvchilar rasm asosida 3–4 gapdan iborat og‘zaki hikoya tuzadilar. Bu mashq bolalarning tasviriy nutqini va gap tuzish malakasini rivojlantiradi.

2-mashq. Savol asosida gap tuzish

O‘qituvchi quyidagi savollarni beradi:

- Kim?
- Qayerda?
- Qachon?
- Nima qildi?

O‘quvchilar savollar asosida og‘zaki gaplar tuzadilar. Mashq mantiqiy fikrlash va og‘zaki nutq ravonligini oshiradi.

3-mashq. Dialog tuzish

Topshiriq: “Maktabda” yoki “Kutubxonada” mavzusida ikki o‘quvchi o‘zaro suhbat quradi.

Bu mashq o‘quvchilarning muloqot madaniyati va og‘zaki nutqini rivojlantiradi.

YOZMA NUTQNI RIVOJLANTIRISHGA QARATILGAN MASHQLAR

4-mashq. Gapni davom ettiring

Berilgan gaplarni yozma tarzda davom ettiring:

- Bugun maktabga kelganimda ...
- Darsdan keyin men ...
- Eng sevimli kitobim ...

Mazkur mashq o‘quvchilarning yozma fikrlash va gapni mantiqiy davom ettirish ko‘nikmasini shakllantiradi.

5-mashq. So‘zlardan gap tuzing

Berilgan so‘zlardan foydalanib gap tuzing:

(bolalar, bog‘, o‘yin, quvnoq)

O‘quvchilar so‘zlarni to‘g‘ri tartibda joylashtirib, mazmunli gap yozadilar.

6-mashq. Rasm asosida yozma hikoya

O‘quvchilarga rasm beriladi.

Topshiriq: Rasm asosida 4–5 gapdan iborat hikoya yozing.

Bu mashq yozma nutqning izchilligi va mantiqiylikini rivojlantiradi.

MATN BILAN ISHLASHGA OID MASHQLAR

7-mashq. Matnni rejalashtiring

Qisqa matn beriladi.

Topshiriq:

- Matnni o‘qing
- 2–3 banddan iborat reja tuzing

Bu mashq o‘quvchilarning tahliliy fikrlash va yozma nutqini rivojlantiradi.

8-mashq. Sarlavha qo‘ying

Berilgan matnni o‘qib, unga mos sarlavha toping.

Mashq o‘quvchilarning mazmunni tushunish va umumlashtirish ko‘nikmasini shakllantiradi.

IJODIY MASHQLAR

9-mashq. Erkin mavzuda yozish

Mavzular:

- “Mening eng yaxshi do‘stim”
- “Tabiatni asraylik”
- “Mening orzum”

O‘quvchilar 5–6 gapdan iborat kichik matn yozadilar. Mashq ijodiy fikrlash va yozma nutqni rivojlantiradi.

10-mashq. Matnni yakunlang

Boshlanishi berilgan matnni davom ettiring:

“Bir kuni ertalab quyosh charaqlab turardi. Men ...”

Bu mashq o‘quvchilarning tasavvuri va yozma nutqini faollashtiradi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinf ona tili darsliklarida berilgan mashqlar tizimi o‘quvchilarning og‘zaki va yozma nutqini rivojlantirishga yo‘naltirilgan bo‘lib, ularning to‘g‘ri va maqsadli qo‘llanilishi ta‘lim samaradorligini oshiradi. Darslikdagi mashqlarni amaliy faoliyat bilan uyg‘unlashtirish o‘quvchilarning nutqiy rivojlanishida ijobiy natijalarga olib keladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Karimov I.A. Yuksak ma‘naviyat — yengilmas kuch. — Toshkent: Ma‘naviyat, 2008.
2. Abdullayeva Q. Boshlang‘ich sinflarda ona tili o‘qitish metodikasi. — Toshkent, 2019.
3. Yo‘ldoshev J., Usmonov S. Pedagogik texnologiyalar asoslari. — Toshkent, 2018.
4. Rafiyev A. Ona tili ta‘limida nutq o‘stirish masalalari. — Toshkent, 2017.
5. Qodirova F. Boshlang‘ich ta‘lim pedagogikasi. — Toshkent, 2020.
6. Azizxodjayeva N. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiyalar. — Toshkent, 2016.
7. Davlat ta‘lim standarti. Boshlang‘ich ta‘lim ona tili fani bo‘yicha. — Toshkent.
8. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta‘limi vazirligi nashrlari. Boshlang‘ich sinf ona tili darsliklari.